

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНДИЦІЙНОЇ СЕМАНТИКИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Христіанінова Р. О.

Запорізький національний університет

У статті проаналізовано систему засобів вираження кондиційної семантики в сучасній англійській мові, подано їх ранжування щодо центральності / периферійності. Констатовано, що найтиповішими і найпоширенішими з них є складнопідрядні речення умови, які посідають центральне місце в системі засобів реалізації умовного значення та водночас постають вихідними для інших засобів вираження кондиційної семантики.

Ключові слова: умовно-наслідкові відношення, потенційна умова, ірреальна умова, складнопідрядні речення умови, умовно-наслідкові складносурядні речення, вторинні предикатні синтаксеми.

Христіанінова Р. А. Средства выражения кондициональной семантики в современном английском языке

В статье рассмотрена система средств выражения семантики условности в современном английском языке, которые проанализированы с точки зрения их центральности / периферийности. Сделан вывод, что типичными и наиболее распространенными из них являются сложноподчиненные условные предложения, занимающие центральное место в системе средств реализации условной семантики, на их основе формируются другие средства.

Ключевые слова: условно-следственные отношения, потенциальное условие, ирреальное условие, сложноподчиненные предложения условия, условно-следственные сложносочиненные предложения, вторичные предикатные синтаксеми.

Khrystianinova R. Means of Conditional Meaning Representation in Modern English Language

The paper reviews the system of means of conditional semantic realization in Modern English Language. It is classified from the point of centrality / peripherality. It has been revealed that conditional complex sentences, which occupy the central place in the system of conditional meaning realization and simultaneously are initial for the other means of conditional semantic expression, are the most typical and the most common.

Key words: cause-result relations, potential condition, non-real condition, complex conditional sentences, cause-result compound sentences, secondary predicative syntaxems.

Постановка проблеми. Категорія умови постає як універсальна категорія буття. У філософії її потрактовують як сукупність об'єктів (речей, процесів, відношень тощо), що необхідні для виникнення, існування або зміни певного (зумовленого) об'єкта [11, с. 286]. У граматиці вона репрезентує семантико-граматичні відношення між двома пропозиціями, що відображають логічні відношення між двома ситуаціями об'єктивної дійсності, одна із яких – зумовлювальна – постає як необхідна для реалізації іншої – зумовлюваної. Зумовлювальна ситуація завжди передує зумовлюваній. Специфіка умовного порівняно з іншими каузальними значеннями полягає в тому, що умовність завжди пов'язана з гіпотетичністю зумовлювальної ситуації, яка може бути потрактована як потенційно можлива в дійсності (така, що її реалізація чи нереалізація в об'єктивній дійсності має однакову вірогідність) або взагалі неможлива, ірреальна [10, с. 563], а отже, і зумовлювана ситуація може бути розглядана лише як потенційна або ірреальна.

За влучним висловленням Л. Вайсгербера, кожна мова здатна інтерпретувати ту саму ситуацію вели-

ким арсеналом різноманітних засобів. Основне завдання лінгвістики – вивчення цих засобів і їхніх функцій [14, с. 389]. Значення умови в цьому плані не становить винятку, воно реалізоване як у складних, так і в простих реченнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ядром засобів вираження умовного значення в сучасній англійській мові постають складнопідрядні речення умови. Вони були предметом зацікавленості багатьох лінгвістів. В україністиці їх досліджували в системі складнопідрядних речень загалом (С. П. Бевзенко, І. Р. Вихованець, Н. В. Гуйванюк, А. Г. Кващук, М. Ф. Кобилянська, В. М. Ожоган, І. І. Слинько, Р. О. Христіанінова, І. Г. Черденченко, К. Ф. Шульжук та ін.) та окремо (В. І. Голоух, І. А. Хилько). Проблеми вираження умовного значення в складносурядних реченнях торкалися І. Р. Вихованець, Р. О. Христіанінова, у реченнях із недиференційованим синтаксичним зв'язком (безсполучникових реченнях) – І. Р. Вихованець, С. І. Дорошенко, Р. О. Христіанінова, Н. М. Чернушенко, у простих реченнях – І. Р. Вихованець, З. І. Комарова, О. В. Кульбабська, О. Г. Межов та ін. Засоби реалізації семантики умови в синтаксичних конструкціях різного типу досліджували А. О. Малявін, Н. П. Руденко. В англістиці цю проблематику досліджували Н. О. Кобріна,

В. Л. Каушанська, Ю. Б. Голіцинський, К. М. Качалова. Попри таку розлогу літературу чимало питань вираження кондиційного значення й донині дискусійні, по-різному трактовані. Потребує подальшого опрацювання проблема первинності та вторинності, центральності й периферійності засобів вираження семантики умови.

Метою статті є інвентаризація континууму експлікаторів умовного значення в сучасній англійській мові та ранжування їх із погляду центральності / периферійності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ядро функційно-семантичного поля кондиційності в сучасній англійській мові формують складнопідрядні речення. Останнім часом у науковій літературі виокремлюють складнопідрядні речення потенційної та ірреальної умови [12, с. 199].

Грамама потенційності, що маркує складнопідрядні речення потенційної умови, «поєднує семи реальності й ірреальності і позначає майбутні явища, які з погляду мовця вважаються реальними, а насправді тільки очікувані, потенційні» [8, с. 311]. Складнопідрядні речення потенційної умови допускають можливість реалізації наслідку, поданого в головній частині, за виконання певної умови, зазначеної в підрядній частині. Виразниками значення потенційної умови постають сполучники *when, when... than, if, if... than, when only, if only, in case, provided, given*. Наприклад, *If you make this distinguishing match, you will never see Hector again* (B. Shaw). (*Якщо ти обереш собі таку пару, ти більше ніколи не побачиш Гектора*). Складнопідрядні речення потенційної умови розпадаються на два види: власне-умови й невласне-умови.

Підрядні частини **власне-умови** в зазначених реченнях позначають такі умови, які можуть бути реалізованими в майбутньому, що своєю чергою спричиняє і здійснення ситуацій, передаваних у головній частині. Складнопідрядні власне-умовні речення охоплюють кілька семантичних різновидів:

1) конструкції, які передають постійні або повторювані умови, що тягнуть за собою постійні або повторювані наслідки: *When you open the window, darling, you can breathe fresh morning air* (Collins). (*Ти можеш подихати свіжим вранішнім повітрям, коли відкриєш вікно, мила*). У таких реченнях у головній частині предикат часто набуває модальності можливості (модальне дієслово *can*). Або наприклад: *If you come on time you will see how much you can do* (Mark Twain). (*Якщо ти приходитимеш вчасно, ти побачиши, скільки всього можна зробити*);

2) конструкції, у яких відображено одиничну неповторювану умову, якій відповідає одиничний неповторюваний наслідок: *In case I don't find her at home, I shall leave her a note*. (*Коли я не застану її вдома, я залишу їй записку*). *I shall come in time unless I am detained in the institute* (Collins) (*Я прийду вчасно, якщо мене не затримують в інституті*). Предикати в головній частині виражені дієслівною формою майбутнього часу (Future Simple), а у підрядній – дієсловами теперішнього часу (Present Simple);

3) конструкції з узагальнювальним значенням, формованим унаслідок взаємодії обох предикативних частин: *You are my daughter, Alice, although you may never admit it, you are like me* (Gow and D'Usseau) (*Ти моя донька, Аліса, і навіть якщо ти цього ніколи не визнаєш – це правда*). Предикат підрядної частини може бути вираженим різними формами, аналітичною конструкцією з модальними дієсловами *can, may* або дієсловом в часовій формі Present Simple. Головна частина на відміну від речень попереднього зразка завжди виражена формою дієслова теперішнього часу, оскільки її предикат позначає дію, яка релевантна для будь-якого часового проміжку: *You cannot eat if you don't work* (Dreiser) (*Не можна прохарчуватися, якщо не працювати*)

Складнопідрядні речення **невласне-умови** репрезентовані конструкціями з семантикою підстави та конструкціями з семантикою застереження.

У реченнях **підстави** підрядна частина позначає умову, яка дає підстави для виконання / невиконання певних дій або для певних умовиводів, названих у головній частині: *In case you fail, there wouldn't be another chance* (*Якщо ти зазнаєш невдачі – другого шансу не буде*). *Provided he agrees, you will be the leader of the group* (*Якщо він згодиться, ти станеш лідером групи*). У головній частині здебільшого маємо предикат у формі Future Simple або аналітичну дієслівну конструкцію модальної семантики можливості / неможливості або необхідності + інфінітив.

У складнопідрядних реченнях **застереження** підрядна частина позначає ситуацію, якої варто уникати, тому що вона потягне за собою небажаний наслідок, про який повідомляє головна частина *You will lose all your fortune, if you continue gambling like that* (*Ти втрадиши усі гроші, якщо будеш продовжувати грати в азартні ігри*).

Складнопідрядні речення **ірреальної умови** передають логічний зв'язок двох ситуацій, які не мають жодної перспективи бути реалізованими. Такі конструкції формують сполучники *if, suppose*. Так само, як і складнопідрядні речення потенційної умови, конструкції ірреальної умови репрезентовані двома видами: реченнями власне-умови й невласне-умови.

У реченнях **власне-умови** зафіксовано такі семантичні різновиди:

1) речення, у яких і умова, й наслідок є такими, що не відповідають дійсності, подумки протиставлені реальному. У цьому випадку в підрядній частині предикат має форму Past Simple, а в головній він виражений конструкцією *would + inf*. Наприклад *If Savina were with him at this moment, his doubts and loneliness would evaporate* (Wilson) (*Якби Савіна у цей момент була з ним, його сумніви та самотність одразу ж зникли б*). Умова і наслідок через чітко визначені обставини є нереальними;

2) речення, у яких наслідок міг би бути реальним, але цьому суперечить ірреальна умова, тому й наслідок сприймаємо як нереальний: *If only he were free, he would go and see her straightaway* (Galsworthy) (*Якби тільки він був вільним, він одразу*

пійшов би з нею зустрітись). Предикат головної частини в цих конструкціях виражений аналітичною формою *would + inf*. Однак часто до нього додається відтінок модальності: *If she had more time, she could finish everything in the shop* (Dreiser) (Якби в неї було більше часу вона **могла б** закінчити все в магазині). В підрядному реченні умови маємо дієслово минулого часу (Past Simple) а в головному модальне дієслово з семантикою можливості / неможливості + інфінітив”;

3) конструкції, у яких ірреальна умова поєднується з реальним наслідком: *Even if he got money somewhere, though it seemed impossible he wouldn't be able to pay his debt today, it was late* (Dreiser) (Навіть якщо в нього якимось чином з'явилися гроші, він би не зміг виплатити сьогодні свій борг, було вже пізно). Специфікою означених конструкцій є те, що головна частина завжди містить заперечення.

Невласне-умовні речення репрезентовані конструкціями з підрядними бажання та підрядними підстави.

У першому випадку у підрядній частині названо **бажання**, здійснення якого привело б до наслідку, сформульованого в головній частині. Специфікою таких речень є те, що в підрядній частині предикат може бути виражений аналітичною та синтетичними формами. Наприклад: *I wish you would stay with me for a while* (Voynich) (От якщо ти залишився зі мною на хвилинку) – предикат має аналітичну форму *would stay*; *Auntie, I wish I hadn't done it* (Twain) (Тимонько, мені так шкода, що я це зробила); *I wish I were a girl again* (E. Bronte) (Я хочу, аби я знову була дівчиною) – предикат репрезентований синтетичними формами. У таких реченнях часто використовують конструкцію *if only* замість *I wish*. Наприклад: *If only John were with me I would tell him everything* (Dreiser) (Аби тільки Джон був поруч, я б усе йому розповіла).

Головна частина складнопідрядних речень з підрядними **підстави** репрезентує умовивід, який впливає з підрядної частини. Вона побудована завжди за однією схемою – *but for* (якби не) або за допомогою конструкцій *if it weren't for* (коли підстава стосується теперішнього часу) та *if it hadn't been for* (коли підстава віднесена до минулого). *But for the rain, we should go down to the country* (Dickens) (Якби не дощ, ми б поїхали за місто); *If it weren't for your help, I should not be able to finish my work in time* (Dickens) (Якби не ваша допомога, я б не зміг закінчити роботу вчасно); *If it hadn't been for me, his own brother would have shut him up for life* (Dickens) (Якби не я, його рідний брат засадив би його на все життя).

Значення умови передають також безсполучникові складнопідрядні речення, у яких у підрядній частині є дієслова *had, were, could, should*. Вони так само, як і сполучникові, можуть мати потенційну та ірреальну умовну модальність. При цьому у реченнях такого типу спостерігаємо інверсію. *Had the wanderer remained awake for another half-hour, a strange sight would have met his eyes* (Conan Doyle) (Якби мандрівник не спав ще півгодини, то він побачив би дивне видовище); *I should be myself were I*

once again among the heather in those hills (E. Bronte) (Я стала б такою як раніше, якби я знову опинилась на тих вересових пагорбах); *Marry would indeed have been grateful to Miss Dunstable, could she have known all that lady did for her* (Trollope) (Марі справді була б вдячна Місс Данстабл, аби вона могла знати все, що леді зробила заради неї); *Should he come this way, I will speak to him* (Ch. Bronte) (Якщо йому доведеться проходити цим шляхом, я з ним побалакаю).

Напівцентр засобів вираження умовного значення формують умовно-наслідкові складносурядні речення з асемантичним сполучником *and* які постають унаслідок трансформування складнопідрядних речень умови. Як зазначає І. Р. Вихованець, за трансформування складнопідрядного в складносурядне речення змінюється формально-синтаксична структура складної конструкції, але зберігається її лексичне наповнення й характер семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами. Оскільки ж сполучник *and* не може виражати умовно-наслідкових відношень, то цю функцію, так само як і в безсполучникових складнопідрядних реченнях, перебирають на себе предикати частин-складників та фіксований порядок частин. Перша частина позначає умову, предикат у ній зазвичай виражений дієсловом у формі наказового способу, друга – наслідок, предикат уживають у формі майбутнього часу: *Try to insist on this and you will see, that nothing good will happen* (Спробуй наполягати на цьому – і ти побачиш, що нічого доброго з цього не вийде); *Lie me once again – and I'll shoot you.* (Fitzgerald) (Набреши мені ще раз – і я тебе пристрелю). Такі складносурядні умовно-наслідкові речення корелюють зі складнопідрядними реченнями потенційної умови. За використання в обох предикативних частинах дієслів-присудків в умовному способі складносурядне речення набуває ірреальної модальності: *Had you told everything earlier and nobody would detain you here* (Розповіла б про це раніше, і ніхто б тебе не затримував тут). Як слушно, зазначає І. Р. Вихованець, на відміну від однобічних умовних відношень у складнопідрядних конструкціях, у складносурядних реченнях умовно-наслідкові відношення мають повний вияв, тобто вони є двобічними [3, с. 312].

Напівпериферію поля умовності посідають прості ускладнені речення з відокремленими членами, вираженими дієприслівниками та дієприслівниковими зворотами (*participial constructions*), що постають унаслідок трансформування складнопідрядних речень та експлікують додаткову дієслівну предикативність. І. Р. Вихованець, О. В. Кульбабська, О. Г. Межов підкреслюють, що дієприслівники та дієприслівникові звороти являють собою згорнену підрядну частину [3, с. 275; 6, с. 302; 7, с. 292]. Формування умовного значення відбувається здебільшого за вживання присудків у формі умовного способу або майбутнього часу: **Not having had proper rest, the boy wouldn't cover that distance** (Не відпочивши, хлопець не подолав би цієї шлях); *Stealing things, you will lose property or knowledge, money or favorite things.* (Укравши, ти сам будеш втрачати майно чи знання, гроші чи улюблені речі).

Зрідка виразниками умовного значення є конструкції з Participle I. Такі речення мають семантику повинності, можливості або узагальненості: *Not knowing her address, David won't write her* (Dreiser) *Не знаючи її адреси, Давід їй не напише*.

До периферійної зони кондиційності входять прості семантично неелементарні речення, у яких виразниками умовного значення постають вторинні предикатні синтаксеми, виражені віддієслівним іменником – герундієм: *Only working hard can lead you to success* (*Лише ретельна праця може привести до успіху*). Іншою умовною конструкцією цього типу є структури з прийменником *in case of* та іменником: *In case of emergency, one should press red button* (*У разі тривоги треба натиснути на червону кнопку*).

Як компонента умовне значення можливе в реченнях із недиференційованим синтаксичним зв'язком та недиференційованими семантико-синтаксичними відношеннями між предикативними частинами: 1) умовно-причиновими: *You didn't tell her the truth – I will not speak with you* (*Ти не сказав їй правду – я не буду з тобою розмовляти*). Пор.: *If you didn't tell her the truth – I will not speak with you* (*Якщо ти не сказав їй правду – я не буду з тобою розмовляти*); 2) умовно-часовими: *The meeting is over – you can be free* (*Засідання скінчилося – можете бути вільними*). Пор.: *When the meeting is over you can be free* (*Коли засідання скінчиться, можете бути вільними*); *If the meeting is over you can be free* (*Якщо засідання скінчилося можете бути вільними*). У таких

реченнях констатуємо лише потенційну умовну модальність. Повно умовна модальність реалізована в перефразованих прикладах, коли в реченнях уживають сполучники *if, when*. Означені конструкції посідають найпериферійнішу позицію в системі засобів вираження кондиційного значення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сучасній англійській мові притаманна низка різнорангових засобів вираження семантики умови. Найтиповішим і найпоширенішим із них є складнопідрядні сполучникові речення умови, вони посідають центральне місце в системі засобів реалізації умовного значення. Напівцентр засобів вираження умовного значення формують умовно-наслідкові складносурядні речення з асемантичним сполучником *and*. Напівпериферійну зону умовності структурують прості ускладнені речення з відокремленими членами, вираженими дієприслівниками та дієприслівниковими зворотами (Participial constructions), а периферійну – прості семантично неелементарні речення, у яких виразниками умовного значення постають вторинні предикатні синтаксеми, виражені іменниками-герундіями або поєднанням прийменників із іменниками. Найпериферійнішу позицію в системі засобів вираження кондиційного значення посідають речення із недиференційованим синтаксичним зв'язком та недиференційованими умовно-причиновими й умовно-часовими семантико-синтаксичними відношеннями між предикативними частинами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1980. – 288 с.
2. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення : [монографія] / І. Р. Вихованець, К. Г. Горденська, В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1983. – 220 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Габай А. Ю. Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові : [монографія] / А. Ю. Габай. – К. : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 232 с.
5. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : [монографія] / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.
6. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : [монографія] / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 672 с.
7. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : [монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.
8. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій [] / М. В. Мірченко. – [2-ге вид., переробл.]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.
9. Руденко Н. Складні та прості речення з умовною модальністю у текстах різних функціональних стилів сучасної української мови / Наталія Руденко // Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка : зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / відп. ред. В. Г. Складенко. – К., 2007. – С. 129–133.
10. Русская грамматика : в 2-х т. : Т. II : Синтаксис. – М. : Наука, 1982. – 710 с.
11. Философский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
12. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : [монографія] / Р. О. Христіанінова. – К. : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 368 с.
13. Ширяев Е. Н. Бессоюзное сложное предложение в современном русском языке : [монографія] / Е. Н. Ширяев. – М. : Наука, 1986. – 221 с.
14. Weisgerber L. Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik / L. Weisgerber. – Düsseldorf, 1962. – S. 389.
15. Kroupová L. K synchronnímu pojetí českých nevlastních předložek při lexikografickém zpracování / L. Kroupová // Slovo a slovesnost. – 1971. – 32. – № 3. – S. 225–231.